

Руини, развалини - с такива думи обикновено се означава достигналото до днес от градовете на минали епохи. А като се говори за оцелялото, твърде често се казва, че то е било „пощадено от времето“. Много по-справедливо би било да се признае, че главният разрушител е не времето, а човекът. Великолепни и богати градски центрове, чиито имена са като знаци на човешката цивилизация, са разрушени от воюващия човек.

Градската археология - една от най-трудните и интересните области на археологията - всъщност непрекъснато разкрива резултата от две противоположни човешки дейности: създанието и разрушението. Първото е бавен и дълъг процес. Той отразява знанията, възможностите,

отична разруха е всъщност най-често разкриваната ситуация. И все пак, зад професионалната привичка да се изследват следите от насилствено разрушение винаги стои горчивото осъзнаване, че например този прекрасен мраморен архитрав можеше да бъде цял, че тези назъбено стърчащи стени са оформили красиви и хармонични обеми, че в купищата пепел са загинали може би майсторски изработени дървени елементи...

Съществува, разбира се, и естествен процес на стареене на постройките в градовете, онова бавно разхлабване на връзките, което ги прави опасни за човека. Или пък просто идва време, когато те не отговарят на новите изисквания на живота. Но светът би изглеждал съвсем различен, ако хората можеха

ното преклонение на представители на „виновните“ страни. Почти по същото време на света нееднократно бе показван разрушеният и обезлюден град Грозни - на изток, в Чечения.

Дрезден е възстановен. Може би някой ден ще се съживи и Грозни. Възстановени са разрушените части на Лондон и Берлин, на Варшава и Белград, Волгоград и Киев. Тези и други огромни съсредоточия на многолетен човешки труд и творчество, хранилища на културни ценности, създавани с векове, се бяха превърнали в развалини за броени дни и даже за часове през Втората световна война. Мнозина са се опитвали да изчислят стойността на загубите и стойността на възстановяването. Но сякаш историческият урок е без пол-

ци се опитват да наложат принципи за възвръщане на заграбени по време на война културни ценности. Но не винаги се постига резултат. Поставят се в действие аргументи за спасителната роля на завоевателя и изнесените ценности се използват за различни политически ходове.

От късна античност до късно средновековие едно от най-големите съсредоточия на културни ценности е Константинопол, днешният Истанбул. Първите големи разрушения и грабежи на ценности от този град са извършени от кръстоносците при завладяването му през 1204 г. Константинопол е градът на тържествуващото християнство още преди разделянето на църквата на източна и западна, много преди Рим да поеме ролята на седалище на главата на

ВОЙНИ... РАЗРУШЕНИЯ

МАГДАЛИНА СТАНЧЕВА

уменията, изкуството на дадена епоха и на даден народ. По тях различаваме историческите времена и характеризираме творците от тези времена. Второто, разрушението, си прилича твърде много в различните епохи. Разбира се, има белези, по които може да се разгадаят подробности около събитието и обстоятелствата. Но насилствените разрушения, независимо кой ги е причинил и в каква епоха са станали, оставят след себе си картина на хаос. Тя внушава мисълта за безсмислието на самото разрушение.

За археолога такава картина не е изненада. Ха-

да избират какво да рушат и какво да съхранят. И, въпреки че при избора винаги може да се прояви субективизъм, пристрастие и дори фанатизъм, все пак планетата би притежавала днес много повече забележителни творения на човешкия строителен гений, ако не бяха разрушенията на войните. А техните главни жертви са именно градовете.

Неотдавна световните и националните телевизионни канали излъчиха архивни кадри от бомбардирания преди петдесет години Дрезден. Видяхме и възпоменателното бдение за хилядите загинали, и смире-

за. Градът си остава най-стръвено атакуваната жертва на войната. Този факт като че ли особено изразително е резюмиран в прочутата фраза на Катон Стари, която някоя български депутати напоследък често използваша: „Carthaginem delendam esse“ - „Картаген трябва да бъде разрушен“.

Във всички времена, за нещастие и до наши дни, завладяването на един град се придружава не само с разрушения, но и с разграбване. „Военна плячка“ - този израз е с почти терминологична гражданственост. Днес международните организа-

католическата църква. Част от заграбените от пребогатите цариградски църкви и от дворците християнски ценности са били отнесени във Ватикана. Преди няколко години в изложбената зала на Гран Пале в Париж бяха показани за пръв път съкровищата на базиликата Свети Марко във Венеция. Голямата част от тази изумителна сбирка от църковна утвар и икони, в които злато и скъпоценни камъни са превърнати в най-изтънчени произведения на ювелирното изкуство, произхождат именно от заграбеното при овладяването на Цариград. Венеция е има-

ла своя голям дял от плячката, тъй като обединяването на венецианската военна сила с войските на Четвъртия кръстоносен поход е причинило падането на града в тяхна власт.

град има твърде много свидетелства на миналото и на повърхността си - големи участъци от крепостните си стени, бисери на раннохристиянската архитектура, обънати в джамии,

центрове. Лутеция трудно ще бъде изследвана, защото Париж с цялото очарование на своето историческо ядро в Сена я е запечатал. Достатъчно е да се надникне в така наречена-

хиляди години, а може би и четири. Но жизнеността на това място е била винаги достатъчно силна, за да расте той все върху едно и също място. Ако софийският център не беше разрушен от бомбите и не се наложи толкова голямо ново строителство, познанията ни за античната и средновековната история на града щяха да бъдат много победни. Археологическата наука „спечели“ от трагичната съдба на този център. Но кой би си позволил да руши, за да прави археология? Цената е прекалено висока.

Археологията на градовете ще има сигурно съвсем други възможности след години, когато ще могат да се използват немислими сега за нас технически съоръжения и по-съвършени научни методи. Тогавашното проникване в древните пластове на живи градове ще става без нарушаване на техния съвременен живот. И което е още по-важно, ще се създадат подобри условия за запазване на подземно разкритите старини и за тяхната достъпност. Затова сега трябва да се обуздава научното любопитство в името на по-добро бъдеще на градското археологическо наследство.

Урбанизирана, гъсто населена Европа не би трябвало да позволи повече загуби от своето градско културно наследство. Не случайно загубите, които му причини Втората световна война, предизвикаха изострена тревога за съдбата на оцелялото. Защото именно градското старо и по-ново наследство бележат развитието на такава цивилизация, която стана почти синоним на цивилизация за света.

Цанко Лавренов - „Бомбардировката над София“
/Картината е от фонда на Софийската градска художествена галерия/

Сред блясъка на тази поразяваща посетителя изложба човек не може да не се замисли с ужас, че освен достигналото до венецианските църковни трезори неизброимо количество от заграбеното е било пръснато, претопено, унищожено. И като се има предвид, че през 1453 г. византийската столица претърпява втора, още по-страшна катастрофа със завладяването ѝ от турците, може да се каже, че само този град е платил на разрушенията на войната с неизчислими загуби за цялото човечество.

Днес Истанбул живее върху своите старини. Наистина, този необикновен

сред тях и Света София, много забележителни творби на османското строително изкуство. Но за дълго, може би завинаги, археолозите не могат да се надяват на цялостно проучване тук и само от време на време ще се отваря по някой прозорец към дълбоките пластове на историята.

Това е може би най-яркият пример на така сплетена връзка между създадено в миналото, разрушено в миналото, новосъздадено и отново разрушено и пак живот, който засекретава миналото. Но подобна е съдбата на много от големите европейски градски

та „Крипта“ на площада пред Нотр дам, за да се убеди човек, колко интересни са останките от няколко епохи под паважа на Сите. А ако не беше решението за преустройство на Лувъра с нов вход през пирамидите на архитект Пей, още дълго щеше да остане неизвестна средновековната история на този дворец. Но това са фрагменти от цялото.

Положението на нашата София е също типичен случай на вечен европейски град. Тук няма прекъсване на живота на едно и също място - под съвременния столичен център - в продължение на повече от три